

Dünya Problemleri Karşısında Hukuk Felsefesi

Talip KABADAYI*

“Felsefe olmadan hukuk boş; Hukuk olmadan felsefe kördür”.
T.K.

Bu başlık altında, sunumumda, hukuk felsefesi tarihine ana hatlarıyla bir bakış atmak ve John Rawls’ın “A Theory of Justice” adlı ünlü eserinde gözler önüne serdiği “hakkaniyet olarak adalet” anlayışına kısaca dikkat çekmeye çalışacağım, zira bu eserde adil bir toplum kurulması için gerekli ve yeterli koşul olan adaletin neliğini saptama yönünde çok önemli ipuçları var.

İmdi, hukuk felsefesinin en temel sorusu “adaletin ne olduğudur?” ve bu soruya her tarihsel dönemde çağın düşünce iklimine uygun olarak başka başka yanıtlar verilmiştir.

Eski Ahit’te “tanrının istenci olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Eski Ahit’in tanrısının bir adalet tanrısı olduğu söylenebilir sanırım. Buna göre, insan adil bir yasa koyucu ve yargıç olan tanrı karşısında boyun eğer.

Platon’la birlikte “hak idesinden pay alma olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Eski yunanlılarda yasa (nomos) kutsal gelenek-görenek anlamı yanında tüm her şeyi kapsayan düzen de demektir ve tüm her şeyin üzerindedir. Dolayısıyla, yasa şehir-devleti (siteyi) yapılandırma ve kurmada asli unsurdur. Bu noktada, Platon’un hukuk felsefesine dair düşünceleri onun etik görüşüyle de çok yakından ilişkilidir. İşte, yasa ve hukuk idesi adalet idesiyle tutarlı olmalıdır; yasalar ve hukuk öyle bir oluşturulmalı ve şekillendirilmelidir ki insanlar bu yasa ve hukuk kuralları altında,

gerek insan gerekse yurttaş olarak, olduklarından daha iyi hale gelsinler. Burada yasalar ve hukukun eğitici işlevine vurgu yapılıyor. Platon’a göre, devlet-hükümet, yasalar ve hukukun hizmetindedir ve onların hizmetçisidir; eş deyişle, bir devletin yurttaşları yalnızca hukukun yöneticilerin üstünde yönetici olduğu bir devlette gerçek adalete ve asıl mutluluğa kavuşabilir. Bu apaçık hukukun üstünlüğü ilkesidir. Dahası, yasalar sadece insanların yaşaması için değil, iyi yaşaması ve olabildiğince erdemli olmalarını sağlamanın da araçlarıdır.

Aristoteles’le birlikte tabiri caizse “eşitlik olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Aristoteles de yasaların ve hukukun eğitici işlevini vurgular. Diğer görüşlerinde olduğu gibi hukuk felsefesine dair fikirlerinde de telos (ereksellik) kavramı baskındır ve aslidir. Buna göre, var olan her şey kendi doğasına uygun olan mükemmelliğe veya tamlığa ulaşmaya çalışır. Bu noktada adalet, yalnızca ilişkileri yasalar tarafından düzenlenmiş insanlar arasında var olabilir.

Stoa ve Roma hukukunda “insan doğasının ilkelerinin yansımaları olarak adalet” anlayışına rastlarız. Buna göre, özgür olabilmek için yasalar ve hukukun köleleri olmamız gerekir.

Augustinus’la birlikte “sevgi toplumunun huzur ve düzeni olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Augustinus yasa ve hukuk devleti veya toplumunun yerine, hristiyanlık aşkı ve sevgisiyle dolu bir toplum

* Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

ve devlet modeli getirir; bu devlet veya toplum, tanrının koyduğu ebedi hukuk kullarıyla sevk ve idare edilir.

Aquinas “ilahi dünya düzeninin parçası ve yansıması olarak adalet” anlayışını getirir. Buna göre, tüm evren ilahi bir akıl tarafından yönetilir. Yasaların ve hukukun işlevi insanı kendine özgü amacına uygun yönlendirmektir.

Pufendorf, Grotius, Boden, Wolff, Spinoza ve Leibniz’de “salt aklın ifadesi olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Buna göre, salt akıldan türetilen bir yasal düzen söz konusudur ve bu da Fransız Devriminin ana motifi olan eşitlik ve özgürlük idesiyle çok yakından ilişkilidir.

Locke ve Montesquieu ile birlikte “anayasanın temel ilkesi olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Locke’a göre, hukuki düzenin temeli ve devamlılığı bu anlayışa bağlıdır. Bundan ötürü, tüm her şeyin merkezine yasama gücünü getirir ki yasama en yüksek güçtür. Montesquieu ise hukuk, adalet idesine yönelmeli ve ona dair adalete uygun yargıda bulunmalıdır, der. “Güçler ayrılığı” öğretisi de bu bağlamda belirir.

Rousseau ve Kant’ta “genel iradenin ifadesi olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Buna göre insanın asıl varlığı etik özerkliğidir; dolayısıyla, hukuk ve devlet bu temel gerçeklik ışığında anlaşılmalıdır.

Hegel’le birlikte “tinin kendini ifade etmesi olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Hegel’e göre, bir toplumda etik ancak böyle gerçek kılınır: Hegel’de hukuk, etik ve devlet gelişen ve ilerleyen kavramlar olarak göze çarpar.

Marx ve Engels ile birlikte “sınıf ideolojisi olarak adalet” anlayışıyla karşılaşırız. Buna göre, hukuk ve adalet üretim araçlarının kontrolünün maddi gerçekliği üzerinde yükselen ideolojik üstyapının bir parçasıdır ve ilgili sınıfın çıkarları için kullanılan bir baskı ve sömürü aletidir.

Rawls, bu noktada, “hakkaniyet olarak adalet” anlayışını getirir; dolayısıyla, adaletin hakkaniyet olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Bu aslında etik bir kuramdır ve adil bir toplumu oluşturan şeyin doğasını kavrayabilmenin ilkelerini serimler. Buna göre, bir toplumun adil olması için gerekli olan tek şey hakkaniyettir; bu dağıtıcı adaletten başka bir şey değildir. Adil bir toplum tüm yurttaşlarının bireysel hak ve özgürlüklerini koruyan ve kaynakların dağılımının olabildiğince eşit ve hakkaniyete uygun olduğu bir toplumdur. Hakkaniyet, adil kurumların yapılandırılması ve düzenlenmesinin de temeli olacaktır, zira insanlar kurumlar aracılığıyla kendilerini yönetirler, malları, hizmetleri ve zenginliği bölüştürür, paylaşır ve dağıtır. Rawls bununla herhangi bir toplumda zenginliğin tamamen eşit bir dağılımının olanaksız olduğunun bilincindedir ve asıl gerekli olan şeyin tüm sosyal konumların herkese açık olması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla, tüm sosyal ve toplumsal değerler, özgürlükler ve imkanlar, gelir ve refah ile öz saygı temelleri ve ilkeleri eşit şekilde dağıtılmalıdır. İşte, böyle bir yer ve toplumda adalet ve hakkaniyet görülür; bu eşitlik olarak adalet anlayışını da çağrıştırmaktadır.

Son tahlilde kurumların adil olması gerektiği düşüncesi, her kurumun varlık nedeninin temel bir insan hakkını korumak olduğu düşünüldüğünde, çok aslidir ve can alıcıdır. Yukarıda kısaca gösterilmeye çalışıldığı üzere her tarihsel dönem ve dönemin düşünce iklimi farklı adalet anlayışları getirmiştir. Ancak, öyle görünüyor ki, yasalar ve hukuk genel iradeyle ilişkin hakiki ve hayati şeyleri ne kadar çok yürürlüğe sokup tatbik ederse, o kadar hakkaniyetli ve eşitlikçi bir yasal düzenden ve toplumdan söz edilebilir; işte adalet budur, denilebilir bu noktada. Gelgelelim, şunun da farkında olunmalıdır ki her toplumun genel iradesi farklılık arz edebilir ve zamanla değişiklik gösterebilir de. Öte yandan, şu

da vurgulanmalıdır ki kişisel haz ve doyum için tutku ve ihtirasların, genel iradeyle ilgisi yoktur. Genel irade toplumsaldır, bencil değildir, sömürüye açık değildir ve derinden gelen, ortadan kaldırılması olanaksız bir şeydir. Öyleyse, çocuklarımızı en iyi eğitime ve yetiştirmenin en güzel yolu onları iyi, sağlam ve adil yasaları olan bir devletin vatandaşları yapmaktan geçiyor gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

- Morris, Clarence. The Justification of the Law. University of Pennsylvania Press. Philadelphia. 1970.
- Rawls, John. A Theory of Justice. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, MA. 1971.
- Scharfstein, Ben-Ami. The Philosophers. Oxford University Press. New York. 1980